

GÉRARD BOUCHARD VE “TOPLUMSAL MITLER” TEORİSİ*

Gérard Bouchard and His Collective Imaginaries Theory

Doç. Dr. Koray ÜSTÜN**

ÖZ

Mit araştırmalarının ilkel toplum üzerine yapılan çalışmalara indirgenemeyeceği; çağdaş toplumsal düzenin çözülmesi ve kültür ile toplumsal yaşam kodlarının tanımlanmasında da mitlerin rol üstlendiği düşüncesini *Toplumsal Mitler ve Kolektif İmgelemler (Social Myths and Collective Imaginaries)* adlı çalışmasında sistemleştiren Gérard Bouchard, mitler üzerine yapılan kuramsal çalışmalar ve gerçekleştirdiği ampirik gözlemlerden hareket ederek bir model geliştirir. Kolektif imgeleri, toplumsal dinamiklerin temel devindirici unsuru olarak gören ve süreklilik arz eden inanç ve eylemlerin arka planında bu ortak düşünüşü bulan Bouchard’a göre mitler sosyal ve kültürel üretim süreçlerinin başat unsurlarıdır. Bouchard’ın yaklaşımına göre halk eylemleri ve üretimleri kadar, iktidarlar tarafından sağlanan otoritede de mitlerin etkisi büyüktür. Bouchard, kolektif imgelemin yalnızca normlar, anlatılar ve geleneklerle örülmediği, sembolik yapılarla kurulan mitsel bağların da bu süreçte etkili olduğu tezinden hareketle kolektif imgelemin belirlediği alanları altı başlıkta tasnif eder: mekân temsilleri, zaman temsilleri, sosyal temsiller, benlik temsilleri, ötekilik temsilleri, geçmiş temsiller ve gelecek temsilleri. Toplumsal mitler teorisine göre mitlerin bu bağlamlarda etkin bir rol üstlenmesi bilinçli bir mitleştirme sürecinin sonucudur. Toplumsal mitlerin doğuşunu determinist bir bakış açısıyla çözümleyen Bouchard, mitleşme sürecinin ilk aşamasında mitolojik söylemin kime ait olduğunun tespit edilmesi gerektiğini ifade eder ve bu süreci sistemleştirir. Sosyal aktörler, güç ilişkileri ve sosyal değişimin mitleşme sürecinde etkili olduğunu savunan teoride uzak ya da yakın geçmişte gerçekleşen travmatik bir olay “çapa” metaforuyla açılır. “Çapa”lar aracılığıyla bilinçte kalıcı ve derin bir duygu biçimini alan deneyimlerin devreye sokulduğu savunulur. Bouchard’ın “damga” olarak adlandırdığı bu duygular, kolektif aktörler tarafından sürdürülebilme ve stratejik amaçlar doğrultusunda kullanılabilir duruma gelmektedir. Duyguların “ethos” a dönüşmesiyle birlikte beliren değer ve standartların kutsallaştırılması sonucunda kolektif imgelemde bilişsel bir değişim ortaya çıkar. Toplumsal bağın sürdürülebilmesi için kutsallaştırmanın kaçınılmaz olduğunu ifade eden Bouchard, kutsallık kazanan bileşenlerin bir dizi sembolün doğuşunu sağladığını belirtir. Toplumsal mitlerin kolektif imgelemdeki sürekliliği mitlerin doğuş sürecinde olduğu gibi bilinçle yönetilecek bir sürece bağlıdır. Herhangi bir toplumun geçmişi, duyguları, özelemleri ve idealleriyle oluşan tanımlayıcı kimliğin sürekliliği; yorumlama, seçme ve yüceltme ile sağlanır. Kolektif belleği canlı tutan toplumsal mitlerin değişen bağlam ve kitlelerde karşılık bulması için görselleştirme, figürleştirme, retoriğe yaslanan hitabet ile gerçekleştirilen anlatım ve ideolojik söylemi temel stratejiler olarak yorumlayan Bouchard’a göre bu stratejilerle ideolojilerin ve kamusal tartışmaların daha iyi anlaşılması sağlanmakta, yaygınlaşan deneyimlerle mit ve kimliklerin inşası kuvvetlenmektedir. Bouchard’ın bu yorumu, mitleşme sürecinin kültür araştırmaları, ideolojik söylem çalışmaları ve dilbilimin uygulama alanları kapsamında ele alınabileceğini göstermektedir. Böylesine bir teorik yaklaşımın toplumsal mitleri folklor perspektifinde biçimsel olduğu kadar işlevsel bakımdan da daha iyi konumlandırılmaya, toplumun imgesel yoldan yarattığı mitlerin onun gerçeklik algısını nasıl biçimlendirdiğini ya da en azından ne şekilde etkilediğini daha derinlikli kavramamıza olanak sağlayacağı düşünülebilir. Toplumsal hareketliliğin bir parçası olan toplumsal mitlerin nasıl üretildiğini ve kolektif imgelemdeki yerinin kültürel üretimlerde nasıl bir rol üstlendiğini irdeleyen bu teori, üretilen toplumsal mitlerin kolektif imgelemde nasıl tutunduğunu ve süreklilik gösterdiğini açıklamakta; değer ve inanç sistemlerinden kültürel üretime uzanan pek çok olgunun tanımlanmasında toplumsal mitlerin etkisini çözümlemektedir. Bouchard’ın işaret ettiği üretim süreci ve yapılar aracılığıyla mitik bir görünüm yüklenen yapay zekâ, sağlıklı yaşam, iklim değişikliği gibi olguları veya Zuckerberg, Musk, Assange gibi modern zaman kahramanlarını çözümlemek mümkündür. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, genelleştirici bir tutumla çağdaş toplumların kültürel üretimleri ve değer sistemlerinin şekillenişinde mitlerin rolünü vurgulayarak mitlerin yalnızca geçmişin değil bugünün anlamlandırılmasında da etkili olduğunu savunan “toplumsal mit” kavramını irdeleyerek bu kavramın kolektif imgelemin doğuşu ve sürekliliğindeki etkisini Gérard Bouchard’ın kuramsal bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Mit, toplumsal mit, kolektif imgelem, kültür üretimi, Gérard Bouchard.

* Geliş tarihi: 26 Nisan 2024- Kabul tarihi: 2 Aralık 2024

Üstün, Koray. “Gérard Bouchard ve “Toplumsal Mitler” Teorisi”, *Milli Folklor* 146 (Yaz 2025): 29-40

** Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, korayustun@hacettepe.edu.tr, Ankara/Türkiye. ORCID ID: 0000-0003-1033-5966.

ABSTRACT

Gérard Bouchard, in his work *Social Myth and Collective Imaginaries*, systematizes the idea that mythological studies cannot be reduced to studies of primitive societies alone; myths also play a role in analyzing contemporary social order and defining the codes of culture and social life. Drawing on theoretical studies on myths and empirical observations, Bouchard develops a model that sees collective imaginaries as the fundamental driving forces of social dynamics, identifying shared thinking behind persistent beliefs and actions. According to Bouchard, myths are central elements in social and cultural production processes. Bouchard's approach highlights the significant influence of myths not only in popular actions and productions but also in the authority provided by governments. He categorizes the domains in which collective imaginaries manifest into six areas: representations of space, time, society, self, otherness, and representations of the past and future. According to the Theory of Social Myths, the active role of myths in these contexts is the result of a conscious mythologization process. Bouchard, who analyzes the emergence of social myths from a deterministic perspective, argues that identifying the origin of mythological discourse is crucial in the initial phase of the mythologization process. In his theory, Bouchard posits that social actors, power relations, and social change play a role in the mythologization process, interpreting a traumatic event from the distant or recent past through the metaphor of an "anchor." These "anchors" are said to evoke experiences that leave a lasting and profound emotional imprint on collective consciousness. The emotions that Bouchard refers to as "stamps" can be sustained by collective actors and strategically utilized. With the transformation of emotions into "ethos," the sacralization of emerging values and standards leads to cognitive changes in collective imaginaries. Bouchard asserts that sacralization is essential for maintaining social bonds, and the elements that gain sanctity give rise to a series of symbols. The continuity of social myths in collective imaginaries, like their emergence, depends on a process that is consciously managed. The continuity of a society's defining identity, formed by its past, emotions, aspirations, and ideals, is ensured through interpretation, selection, and glorification. Bouchard interprets visualization, figurativization, rhetoric-based oratory, and ideological discourse as the main strategies for ensuring that social myths, which keep collective memory alive, resonate with changing contexts and audiences. According to Bouchard, these strategies help better understand ideologies and public debates, strengthening the construction of myths and identities through widespread experiences. Bouchard's interpretation suggests that the mythologization process can be considered within the scope of cultural studies, ideological discourse studies, and linguistics. Such a theoretical approach could allow us to better position social myths in both formal and functional terms within a folkloric perspective and help us more deeply understand how myths, created through a society's imaginative processes, shape or at least influence its perception of reality. This theory, which examines how social myths, as part of social mobility, are produced and what role they play in cultural productions within collective imaginaries, explains how these myths are sustained and perpetuated within collective imaginaries. It analyzes the impact of social myths on the definition of various phenomena, from value and belief systems to cultural production. It is possible to analyze phenomena like artificial intelligence, healthy living, and climate change, which are endowed with a mythical appearance through the production processes and structures pointed out by Bouchard, as well as modern-day heroes like Zuckerberg, Musk, and Assange. From this point of view, the aim of the study is to examine the concept of "social myth," which argues that myths are not only influential in making sense of the past but also the present, by emphasizing the role of myths in the shaping of cultural productions and value systems in contemporary societies. The study seeks to reveal the impact of this concept on the emergence and continuity of collective imaginaries from G rard Bouchard's theoretical perspective.

Keywords

Myth, social myth, collective imagination, cultural production, G rard Bouchard.

Giriş

Arkaik dönemlerden günümüze dek mitlere yüklenilen anlam ve değerler ile kültürel koşulların zaman içerisinde farklılaşması söz konusudur. Yanılsatan, aldatan, tehlikeli ve sahte niteliklerinin yerine süreklilik arz eden bir  retimın başlatıcısı olarak değerli, anlamlı ve tanınır kabul edilen mitler günümüzde modern yaratım ve davranış biçimlerinde kendini göstermektedir. Bununla birlikte kolektif bilinci belirleyen mitlerin, somut ve maddi unsurlara yüklenilen metafizik anlamların tanınması ve yeni inşa edilen düzenlere yüklenilen işlevlerin kavranmasındaki rolü ve etkisi büyüktür. Bu bağlamda mitler artık yalnızca etnologlar, toplumbilimciler ya da din tarih lerinin ilgi alanlarıyla sınırlı bir malzeme değildir. Modern yaratım ve davranış biçimlerinin doğuşuna etkileriyle  aędař

sanat ve toplum incelemelerinin ve folklor araştırmalarının¹ da nesnesi olan mitler, kolektif imgelemin akislerini barındıran üretim süreçlerinin çözülmesinde belirgin işlevleri yerine getirmektedir.

Bilindiği gibi, özellikle XIX. yüzyılda mitler; “fabl”, “uydurma”, “kurmaca” olarak ele alınırken XX. yüzyılda mit kavramının algı zeminindeki görünüşleri değişmiş, mitler “arkaik toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle benimsenmiş ve gerçek bir öyküye işaret etmeye başlamış, kutsal sayılıp örnek oluşturduğu için anlamlılık niteliği kazanmıştır (Eliade, 1993: 9). Özellikle kutsal örnek oluşu bağlamında insan davranışları için model teşkil etmesi ve insan yaşamına değer kattığının düşünülmesiyle mitler artık çağdaş toplum yapılarının açıklanmasını olanaklı kılmıştır. Rasyonalite ile kurulan düzenin yanı başında varlık gösteren ve toplumsal boyutu kadar psikolojik boyutuyla da bir paradoks görünümü oluşturan mitsel yapıların davranış biçimlerini şekillendirmesi modernitenin içinde doğan yeni bir sentezin göstergesidir. Bir yanıla kutsal olarak nitelendirilirken öte yandan kurmaca ile ilişkilendirilen eylemler, her seferinde icrası tekrarlanan bir ritüele dönüşmekte; beraberinde bireylerin mikro-evrenlerinin yeni baştan düzenlenişi gerçekleşmektedir. Mitler, modernite ile birlikte sistemleştirilip kurumsallaştırılan yapıların içinde, mekanik süreçlere dâhil olmak istemeyen bireylerin sığınağı olur, değer ve güven ilişkisi yeni koşulların etkisiyle döñüşen mitlerle birlikte kurulur, çünkü mitler aynı zamanda kolektif davranış biçimlerini etkileyen bir sistemin parçalarıdır.

Kolektif davranış biçimlerinin doğuşu, değer buluşu ve kutsallık kazanışı kültür ile toplum arasındaki ilişki içinde mitlerin işlevlerini daha da belirginleştirmektedir. İmgeleminde kolektif temsilleri harekete geçiren gücün kaynağının ne olduğu sorusu, bu bağlamda teorisyenler için bir problem olmuştur². Farklı toplum yapılarında güçlü bir mekanizma olarak varlığını koruyan mitlerin nasıl şekillendiği, güçlerini nereden aldığı ve değişen bağlamlarda nasıl bir tepki verdiği sorularına yanıt arayan teorisyen Gérard Bouchard, M. Weber ve E. Durkheim gibi mitlere toplumsal bir perspektiften yaklaşan, mitlerin ve kolektif imajların -ve dolayısıyla davranışların- toplumsal hareketliliğe etkisine odaklanan düşünürlerdendir³. Modern yaratım ve davranış biçimlerinde mitlerden doğan arketiplerin kendini gösterdiği düşüncesinden hareketle kolektif imgelemin köklerini mitlerde gören Bouchard, kültür ile toplum arasındaki ilişkide mitlerin işlevine eğilerek imgeleminde kolektif temsilleri harekete geçiren gücün kaynağını sorgulamaktadır.

1. Toplumsal Mitlerin Bilişsel Rolü

Toplumsal bellekteki değer ve idealleri aksettiren rol, davranış, meslek vb. göstergeleri üstlenen durum ya da kişilerden bazıları silinirken bazıları zamana direnmekte hatta bu süreçten “efsaneleşerek” çıkmakta ve uzun vadede geniş bir etki alanı kazanmaktadır. Kutsallaşan bu alanda yer tutan göstergelerin zamanla bir otoriteye dönüşerek kimlikleri beslemesi, kamusal tartışmaları yönlendirmesi hatta devlet politikalarına etki edecek ölçüde güç kazanması söz konusudur. Bu durum, Eliade’nin mitlerin öğrenilmesiyle ulaşılan gücün modern toplum yapılarında da kendini gösterdiğine işaret eder. Eliade’nin “mitleri anımsamakla, onları yeniden gerçekleştirme aşamasına getirmekle arkaik toplum insanının, Tanrıların, kahramanların ya da araların başlangıçta yaptıkları şeyleri yineleme gücüne sahip olmasıdır. Mitleri bilmek demek, nesnelerin kökenindeki sırrı öğrenmek demektir. Bir başka deyişle, yalnızca nesnelerin nasıl var olma aşamasına geldiğini değil ama aynı zamanda ortadan kaybolduklarında nerede bulunacakları ve nasıl yeniden ortaya çıkabilecekleri de bu yolla öğrenilebilir”. (1993, s.19) cümleleriyle vurguladığı mit bilgisi sahip olmanın sağladığı yücelik, ters bir okuma ile toplumsal mit üretimini de anlamlı kılmaktadır. Eliade’nin altını çizdiği köken mitlerine vakıf olduğu için “egemen olmayı başaran” insanın modern toplumdaki tutumu farklı değildir. Bu paralellikten hareketle

toplumsal davranış ve yaklaşımlara sirayet eden kolektif bilincin köklerini, başta Jung ve Freud olmak üzere Bachelard, Eliade, Corbin, Coillois, Levi-Strauss, Frye ve Durand gibi düşünürlerin izinde mitsel bir doğuşla tanımlayan ve mitin, derin ve sembolik yapılarının sosyolojik ve antropolojik bir perspektiften gören Gérard Bouchard, mitlerin kutsallık işlevini kazanarak bilinçte yer tuttuğuna işaret etmekte ve günümüz kitlesel hareketlerinin mitsel köklerini tartışmaktadır. Miti, kültürel sosyolojinin alanına çekerek sosyolojik bir mekanizma olarak kuramsallaştıran Bouchard, mitlerin ortaya çıkışı, işlevleri ve yeniden üretimi kadar iktidar stratejilerindeki rolüne odaklanarak birey ve gruplar için kazandığı anlamın arka planına da eğilmektedir.

Teorisini somutlaştırma adına Kanada Quebec'te yaptığı karşılaştırmalı tarih araştırmalarıyla bölgedeki Fransız toplumuna odaklanan ve araştırmaları sonucunda ABD ve İngiltere'deki mikro bölgelerle demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel ortaklıklar yaşıyan Bouchard; çalışmasının ikinci ayağında ABD, Avusturalya ve Yeni Zelanda'daki ulusal kimlik ve kültürün oluşumuna eğilmiş ve aynı şekilde benzer farklılıklara ve ortaklıklara ulaşmıştır. Bu çalışmaların sonunda bir toplumun temsil alanlarına çarpıklık, yanlışlık ve çelişkilerin eklenebileceği çıkarımında bulunan Bouchard; kolektif imgelemin oluşumu, yapısı ve yeniden üretimi sürecinde ortaya çıkan bu durumu kendi lehine kullanan toplumsal aktörlerin etkisine odaklanarak mitlerin iktidar alanlarının sürdürülebilirliği için nasıl yeniden üretildiğine dikkat çekmiştir.

Kolektif imgelemin normlar, gelenekler ve anlatılarla birlikte sembolik yapılarla kurulan bağ ile doğduğu varsayımından yola çıkan Bouchard'a göre bu ortak düşünüş bir topluluğun önemli deneyimlerinden ve rasyonel olmayan köklerinden oluşan temsillerinden oluşmaktadır. Kendinden önceki teorisyenlerin birikimleri ve kendi araştırmalarının neticesinde kolektif imgelemin dört seviyesi olduğunu ifade eden Bouchard, birinci boyuta; psikanalizin ilgi alanına giren korku, kaygı, cinsel arzu, tahakküm isteği, kusur duygusu, dürtüler, içgüdüler ve haz ilkesini; ikinci boyuta arketiplere yaslanan bilişsel alt katmanları; üçüncü boyuta değişim-kararlılık, kopukluk-süreklilik, özdeşlik-ötekilik, kutsallık-sekülerlik, merkez-çevre, dâhil etme-dışlama gibi analitik kategorileri; dördüncü boyuta ise toplumsal olarak üretilen ve bağlamsal etkiyle doğan, tasarlanmış ideolojik yapıları da içeren kültürel kalıpları yerleştirir. Bu boyutlandırma ile kolektif imgelemin bir parçasını anlamlar, semboller ve imajlarla yapıya; anlam üretimi ve sürece yayılmasıyla söyleme yaslayan Bouchard, kolektif imgelem kavramıyla psişeden normlara, geleneklerden sosyal dinamiklere kadar kültür evreninin birçok boyutunu bir arada değerlendirmektedir. Bouchard bu yaklaşımla Bourdieu'nun Alanlar Teorisiyle Tourine'nin Sosyal Eylem Teorisinin temel unsurlarını kavrama dâhil etmiştir.

Kolektif imgelem, kültürün oluşumunda ve yeniden üretilerek sürekliliğinde akla yaslanmakla birlikte mitsel nitelik atfedilen unsurlardan beslenmekte ve gelenek, kod, davranış modeli gibi bilginin yaslandığı öğeler kadar klişeler, kalıp yargılar, söylentilerle de ilgilidir. Bu bağlamda Bouchard, kolektif imgelemin sekiz farklı noktada temsilinin olduğunu iddia eder: Mekân temsilleri, belirli bir coğrafi birimin insanlaştırılması ve dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkar. Bu mekânlar; yaşanılan, gezilesi, hayal edilip anlatılan yerlerdir. Zaman temsilleri, ölüm, aşk, tatil vs. ile ilişkilendirilerek kutsallaştırılır. Toplumsal temsiller, bireye saygınlık, otorite ve statü sağlamakta; bireylerin akralarına, sosyal yapıya, kurumlara ve otoritelere ilişkin algılarını içerir. Benlik ve ötekinin temsilleri, çeşitli sembolik işaretlere dayanan ve kimlik dinamiğinin temelini oluşturan biz-onlar ilişkisi içinde kendini gösterir. Toplamların kendilerine aidiyet ve saygı duygusuna izin veren geçmiş temsilleri, bilimsel tarih, müzeler, tarihî yerler, belgeseller, medya, anma ritüelleri vb. kanallar aracılığıyla inşa edilen anlatılarla beslenen kolektif bellekte

belirir. Geleceğin temsilleri, hedefler, kolektif projeler, ütopyalar, distopyalar aracılığıyla görünmekte; kolektif ya da ilahî görev duygusu bu temsillerde ortak bir figürdür⁴. Mille-tin veya toplumun bir bütün olarak ona meşruiyet sağlayarak onu tarihin bir parçası olarak gördüğü temsiller ile bireylerin varlıklarını anlamlandırdıkları evren, yaşam, ölüm, dünya ve ahiret temsilleri yine bu bağlamda ilişkiler sisteminin bir parçasıdır.

Hayal ile gerçeğin iç içe geçtiği bir kültürel bağlamın içinde doğan imgelemin sosyal aktörlerin konumlandırılması ve kolektif kurumların varlık gösterebilmesi için gerekli ol-duğu düşüncesinden hareketle kültürel imgelemin bilişsel stratejilere yaslanmadan yal-nızca mitsel bir kaynağa dayanamayacağını ifade eden Bouchard, mitsel ve inanış özlü eylemlerin açılanmasını akla yaslarken stratejik ve pratiğe dayalı işlerin mitik görü-nümlerden beslendiğini savunur. Bu yaklaşım onun kültürel imgelem teorisinin yalnızca sosyopolitik yönelimler ya da ideolojik tercihlerle ilgilenmediğini, aynı zamanda kitlesel eylemlerin tümüne yeni bir yaklaşım olanağı sunduğunu göstermektedir.

Mitleri toplumu en saf özgeciliğe kadar çok çeşitli yönle-re gönderme kapasitesine sahip bir mekanizma olarak gören Bouchard, mitlerin doğruluğu ya da yanlışlığına değil toplumsal işleyişine eğilmektedir. Bouchard'a göre mitlerin ko-lektif temsildeki rolü ve anlam yaratmadaki işlevlerinin arka planında arketipsellik, hib-ritlik, kutsallık, duygusalılık, araçsallık ve anlatisallık açısından altı temel vardır. Temsil-lerin, arketipler üzerine inşa edildiğini savunan Bouchard, mitlerin gerçek ile kurgunun, akıl ile duygunun, bilinç ile bilinçsizliğin, doğru ile yanlışın eşit olmayan bir denge ile harmanlanışından ötürü karma bir doğası olduğunu belirtir. Bu yaklaşım, mitlerin doğru-luğunu ve yanlışlığını irdeleyen geleneksel bakış açısını reddetmektedir. Köklü bir mitin duygu odaklı oluşuna ve kutsallık atfedilişine dikkat çeken Bouchard, otoritenin sağlan-masında duygusalılığın devreye girdiğini ifade etmektedir. Söylemsel stratejilerin merkezi rolünü iletişim, kültürleşme ve ikna süreçleri bağlamında mite yaslayarak araçsallığı ta-nımlayan Bouchard'ın sisteminde anlatisallığın varlığı ise toplumsal mitlerin genellikle geçmişe yapılan göndermelere yani özellikle önemli görülen ve çeşitli prosedürler ve ka-nallar aracılığıyla kaydedilen deneyimlere dayanması ile ilişkilidir. Bu temel niteliklerin ışığında, psişede kök salmış, stratejik olarak üretilmiş ve kullanılmış toplumsal mitlerin, belirli bir sosyal ve tarihsel çevrede şekillenen anlamların, değerlerin ve ideallerin açım-lanmasında bir araç olduğunu ifade eden Bouchard'ın bu çıkarımı siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçlara yol açan her eylemin arka planında mitselliğin olduğu düşüncesini barındırır.

Bouchard; mitleri toplumsal dinamiklerin bir parçası olarak konumlandırarak Durk-heim'la keşişmekle birlikte mitsel yapıların politik ve stratejik boyutlarını önemsemesi, duygular ve arketipsel yapıların rollerinin altını çizmesi ve kolektif temsillerin toplum tarafından aşkın bir varlık veya güç olarak küresel çapta üretildiği varsayımının aksine mitlerin toplumsal aktörlerle ilişkisini ön plana çıkarmasıyla özgün bir yaklaşım ortaya koyar. Bu bağlamda teorisyen; toplumsal olanın dışında sosyal toplumsal aktörlerin rol-leri, motivasyonları, dahil oldukları güç ilişkileri, stratejik operasyonları göz önünde bu-lundurup toplumsal olandan tamamen kopuk olmayan dört mit türü olduğunu iddia eder: İnanca ve doğaüstüne dayanan, yaşamın ve evrenin ilahi köklerini, seçilmişliği, Vaat Edilmiş Toprakları örnek olan ve otoritelerini doğaüstü bir gücün onayından alan **dini mitler**, ontolojik alana atıfta bulunan ve doğaüstü herhangi bir ön referans olmaksızın insanlık durumu, ölümü, iyi-kötü sorunu, bilgi koşulları ile ilgili rasyonel açıklamalar sunan **felsefi mitler** (Platon'un mağara metaforu, Hobbes'un *Leviathan*'ı, Kant'ın Ahlak yasası gibi.) sanat ve edebiyattan doğan, kurgu dünyasına ait, gizemin, harikanın, çirkin-liğin, umudun, korkunun, trajik ve komiğin sürdürdüğü imgelerden doğan **alegorik mitler**

(*Faust*, *Don Kişot*, Don Juan, Promete, Dracula gibi...). Bu mitlerle günümüz inanç ya da kültür turizmine önemli bir alan açılmaktadır. Titanic'in enkazına yönelik düzenlenen turlardan, Alcatraz'dan Mısır piramitlerine süren bu ilginin altında alegorik mitler vardır. Gerçeklik ve tutarlık testlerine tabi tutulan ve eleştiri ve marjinalleştirme vb. sansür mekanizmalarını incelemek için kullanılan **bilimsel mitler**. Bu tasnifle Bouchard, otoritenin kendilerine dokunulmazlık veren kutsallığa sahip oluşlarını ve kurumsal/güç statejilerini nasıl oluşturduklarını belirlemeyi amaçlar.

Mitler üzerinden kurduğu tipolojiyi Campell, Wunenburger, Hendy'nin tasnifleriyle mukayese eden Bouchard, kendi tasnifinin arka planını göstermek için mitler ile ideoloji, stereotip, klişe ve ritüeller arasındaki farkları ön plana çıkarır. Yapılan araştırmalardaki mit tanımlarında öne çıkan hususları sayısal olarak bölümleyen Bouchard, tanımların arkaik toplumların anlaşılmasında referans gösterildiğini vurgulayarak mit ve aklın uzlaşdırılacak bir çift olduğunu ifade eder ve miti düşüncenin temel bir bileşeni olarak görür ve onu eş-zamanlı bir uzama çeker. Antikiteden 20. yüzyıl düşünürlerine uzanan referanslarıyla akıl ile mit arasındaki paralelliğin altını çizer.

2. Mitleştirme Süreci

Toplumsal aktörler, güç ilişkileri ve toplumsal değişimdeki rolüne odaklanarak kolektif imgelemede yer eden mitlerin hangi mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıktığına odaklanan Bouchard, onların doğuşunda sekiz temel ögenin rol üstlendiğini öne sürer. Sosyoloji, tarih ve iletişim alanlarındaki birikimin dışında ampirik gözlemlerden hareket eden Bouchard, böylelikle mitlerin psikolojik ya da arketipsel yönünün dışında toplumsal etki alanını vurgular.

Mitleştirme sürecinin ilk aşamasında “mitolojik söylemin kime ait olduğu” sorusu esastır, kimden bahsedildiği belirlendikten sonra travmatik olaylara ya da kazanımlara dayandırılan yakın ya da uzak geçmişte meydana gelen bir olayla kurulan ilişki belirlenir. Bouchard'ın “çapa” metaforuyla somutlaştırdığı bu ilişkide çapalar, belirleyici olarak görülen bir deneyime atıfta bulunmaktadır. Örneğin doğal felaketler, askeri yenilgiler ya da başarılar, dikta rejim süreçleri, sömürge baskısının sona ermesi, geniş kitleleri etkileyen reformlar üzerine düzenlenen anmalar, ulusal eylemlerin temel tetikleyicileridir. Bununla birlikte bu çapaların tümü gerçekleşmesinin hemen ardından toplumsal bir hareketin dinamizmini oluşturmak zorunda değildir, bazen uyuyan ve doğru bağlamını bulduğunda gündeme gelen çapalar da vardır. Asırlar önce kaybedilen bir kışanın yaşanan sınır gerilimleri sonucunda yeniden hatırlanması buna örnek gösterilebilir. Çapalarla kolektif bilinçte derin ve kalıcı bir duygu biçimini alan deneyimler acı, yas, güven, özsaygı, güç duyguları üretebilir. Bunlar “damga” olarak adlandırılır. Damgaya dönüşen duygu, toplumsal aktörler tarafından sürdürülebilir ve stratejik amaçlar için kullanılabilir. Halkın korku, öfke, utanç, hayal kırıklığı gibi duygularının tetiklenmesi ya da istismar edilmesinin altındaki güç bu kolektif temsillere ve davranışa dönüşen duygulardır. Duyguların “ethos”a dönüşmesiyle mitleşme bir sonraki aşamasına geçer. Özlemler, inançlar, ilkeler, değerler, standartlar, vizyon ve tutumlar damgaların “ethos”a dönmesiyle ortaya çıkmaktadır. Öyleyse bu süreçte deneyimleri “çapa”, duyguları “damga”, arayışları da “ethos” olarak adlandırıldığını söylemek mümkündür. Bir mitin inşası, yalnızca var olan güçler tarafından başlatılan tek yönlü bir işlem olmaz. Bir mitin kolektif bilince derinden kök salması için etkili aktörler tarafından ustaca formüle edilmesi ve iletilmesi gerekir. Ayrıca hedef kitlenin geçmişinde anlamlı, duygusal bir deneyime yaslanması şarttır. Bir sonraki aşama ise Bouchard'ın can alıcı bulduğu “kutsallaştırma” aşamasıdır. Bu aşamada bilişsel değişim söz konusudur. Toplumsal mitler; semboller, gelenekler, davranış modellerinin

içselleştirme süreciyle ilgilenir. Erken çocukluk döneminde başlayan kültürlenme sürecinin paralelinde bir ilerleyiş söz konusudur. Toplumsal bağın sürdürülmesi için kutsalların olması gerektiğini ifade eden Durkheim'ın çizgisine⁴ yaklaşan Bouchard'a göre her nesil yalnızca efsanelerin ve kahramanların değil acı ve ıstırapların da mirasçısıdır. Bu miras, insanın ideal ve mutlak olanın ne olduğu sorusuna bir yanıt sağlar. Öte yandan her toplulukta üyelerinin yüzleşmek istemediği ve bastırmayı tercih ettiği rahatsız edici, utandırıcı veya yıkıcı gerçeklerde vardır. Bu da bir tür ters kutsallaştırmayı besleyen bir tepki duvarı oluşturur. Mitleştirimin bir bileşeni olarak kutsallaştırma ile birlikte sonu bilişsel değişime varan bir dizi sembol ortaya çıkar.

Bu aşamaların tümü toplumsal mitlerin doğuş sürecine dairdir. Sıralı ve mantıklıdır. Bundan sonraki aşamalarda artık mitsel kurguyu sağlayan üreticiler rol üstlenirler. Kültürleşme süreci ve mesajın toplum tarafından anlaşılıp içselleştirilme sürecine girilir.

3. Toplumsal Mitlerin Devamlılığı

Toplumsal mitlerin devamlılığı için aktarılan sürecin tamamlanmasının yanında ritüele kayan anma törenlerinin gerekliliğini ifade eden Bouchard, bu törenlerin düzenlenmesindeki temel motivasyonunun sağlanması için anlatıların inşa edilmesini gerekli görür. Burada amaç, ethosu desteklemek için çağa ve damga ile ilişkili duyguyu hareket geçirmektir. Aidiyet duygusunu yaratmaya ve/ya yoğunlaştırmaya yönelik dramatisasyonlarla pekiştirilen soyut değerler ritüellerle gerçek deneyimlere dönüşür. Değerleri somutlaştıran sembollerin kurulduğu bu süreçte anlatı ikonografisi, tarihsel görüntüler, öyküler, romanlar, efsaneler vb. kanallar aracılığıyla belleğin inşa sürecini başlatır. İnşa edilen duygu durumunun bireyler üzerinde etkin bir rol üstlenmesi ise değerlerin tarihselleştirilmesiyle gelişir. Var olan tarihsel zafer ya da yenilgilerin hatırasını diri tutmak şarttır. Anlatı, bir toplumun geçmişinde yer alan ve sembolik mirasının çekirdeğini oluşturan değerlerin tarihselleştirilmesini sağlar. Bu durum, herhangi bir toplumun geçmişi, duyguları, özelemleri ve idealleriyle oluşan tanımlayıcı bir kimlik sürecini başlatır ve bu süreç süreklilik arz eden yorumlama, seçme ve yüceltme aşamalarıyla devam eder. Bouchard, bu sürece örnek olarak evrensel ve potansiyel bir soyut değer olan özgün ve tanıdık bir biçimde sunulmasından dolayı "fırsat eşitliği" kavramını örnek verir.

Kolektif belleğin inşa ve yayılma sürecini politik tavırla ilişkilendiren Bouchard ulusların kolektif kimliği güçlendirmek ve yeniden fetih arzusunu diriltmek için bu süreci diri tuttuklarını ifade etmektedir. Ona göre müzeler bu amacın bir tezahürüdür. Örnek olarak eski Sovyet cumhuriyetlerindeki müzelerin despotizmin dehşetini anılarda diri tutmak için kurulduğunu söyleyen Bouchard, duyguların bastırılıp örtülmesinin yerine toplumsal yaraların açık bırakılmasının bir tercih olduğu görüşündedir. Bu nedenle farklı anma biçimlerinin mitleştirme için vazgeçilmez olduğunu savunan teorisyen, anmaların ritüel içerdiğini ifade ederek kendinden önceki ritüel işlevlerine yeni bir yorum daha katar: Ritüeller aracılığıyla kişiler arasında özdeşimin kurulacağı ve performansın ürettiği duygu ile birlik ve dayanışma arzusunun içselleştirilmesi. Yerel şenliklerden uluslararası olimpiyatlara uzanan bağlamların tümünde bu değer ve duygunun doğması söz konusudur.

Bouchard'a göre mitin temel mesajını değişen zorluklara, kitlelere ve bağlamlara göre yeniden formüle etmek için birtakım ikna tekniklerinin bulunması gereklidir. Bu teknikler aracılığıyla mesajı topluma yaymak ve sonraki kuşaklara aşılacak mümkündür. Görselleştirme, figüre etme, retorikçe yaslanan hitabet ile gerçekleştirilen anlatım ve ideolojik söylem ikna etmek için başvurulan temel stratejilerdir. Bu stratejilerle ideolojilerin ve kamusal tartışmaların daha iyi anlaşılması sağlanmakta, yaygınlaşan deneyim-

lerle mit ve kimliklerin inşası kuvvetlenmektedir. Bouchard'ın bu yorumu, mitleşme sürecinde ideolojik söylem çalışmaları, kültür araştırmaları ve dilbilimin uygulama alanları kapsamında ele alınabileceğini göstermektedir.

Toplumsal Mit Teorisinde mitleşme sürecinin son unsuru; hükümetler, siyasal partiler, sendikalar vb. kurum ve kuruluşlarda kendini gösteren aktörlerin (göstergebilimdeki karşılığıyla söylersek 'eyleyenlerin') eylemleriyle oluşur. Genellikle toplumsal hareketlerin liderleri olan bu aktörler (eyleyenler); meşruiyetlerini tesis etmek, gündem belirlemek ve çıkarlarını korumak amacıyla mesajları diri tutmak amacındadır ve bu amaçları doğrultusunda mitleştirme sürecinin stratejilerini yönetirler⁵. Örnek olarak "Amerikan Rüyası" mitini veren Bouchard'a göre bu mit, toplumun iyiliği için sorumluluğu, başarıyı ve bireysel erdemlerin özgürce ifadesini yüceltmekle birlikte aynı zamanda göze batan eşitsizlikleri mazur gösterir ve toplumsal düzeni protestolardan koruma eğilimindedir. Bu noktada entelektüellerin nasıl bir rol üstlendiğini sorgulayan Bouchard, teknik süreci onların kurduğu ve ekonomik çıkarların devreye girdiğini ifade eder. Toplumsal mekanizmaları yürüten kurumların inanç, norm, kural ve gelenekleri taşıyıp korumasıyla birlikte mitleşme sürecinin tamamlanmaya yakın olduğunu savunan Bouchard, kültürel içeriğin üreticileri ve kullanıcıları arasında müzakerenin rolünü vurgulayarak kurumların buna ortam hazırladığına işaret eder.

Bir mitin yalnızca bir değer, ideal veya inanç olmadığı; değer, idealin veya inancın bir dolayım biçimi olarak kutsallaştırıldığını savunan Bouchard, mitleşme sürecinin kolektif bir temsil değeri kazanması için bu süreçlerin tümünü geçirdiği söyler. Ona göre bu süreç ile toplumsal hareketler arasında doğrudan bir bağ vardır⁶. Bir başlatıcı "çapa" ile demirlenerek genellikle travmatik bir iz bırakılır, bir bilinç oluşturmak ve aidiyet duygusunu desteklemek için duygularla oynanır. Bir eylem programıyla somutlaştırılan bir ahlaki sistem teşvik edilir ve ikna teknikleri yoğun biçimde kullanılır. Bütün hedeflerin görünür olması içinse güvenilir liderlere ihtiyaç duyulur. Bu süreç tamamlandığında toplumsal mitler, birbiriyle yakından ilişkili dört bileşenden oluşan kolektif dinamiğin bir parçasına dönüşürler: Arkemitlere ve mitlere yaslanan kolektif imgelem, üretim alanını kontrol eden sosyal aktörler, hedef kitle ve güç ilişkileri. Bu sürekliliğin sağlanmasında aidiyet duygusu ve bu duygunun kontrolünü üstlenen örgütler vardır.

4. Mitler Unutulur mu ya da Değişir mi?

Mitleşen sembollerle ifade edilen kutsallaştırılmış unsurların ortaya çıkışı ve yenden üretim sürecine kadar unutuluşu ya da değişimi de Bouchard'ın ilgi alanına girmektedir. Ulusal kimliğin dinden bağımsızlaşarak zamanla yeni bir alan üzerinde inşa edilmesini örnek vererek homojen yapıların kolektif imgelemdeki yerini sorgulayan Bouchard, mitleşme sürecinin bileşenlerinin ortadan kalkması ve sosyal bağlamla etkileşime girilmemesi sonucunda "çapa"ların artık duygu yaratamadığını ve sonunda sosyal aktörlerin güvenilirliklerini yitirdiklerini ifade eder. Evrensel anlamda karşılık bulan kolektif erdem sahibi istisnai ulus Japonya mitinin ya da sürekli kuşatma altında olan, ebedi görevine sadakatle bağlı İsrail mitinin artık ortadan kalktığını örnek veren Bouchard, bu değişimin altında daha iyi hizmet eden yeni mitlerin ortaya çıkışı olduğunu savunur. Artık yeni çapalarla yeni duygu yaratımı, etik çerçevelerin belirlenmesi ve yeni sosyal aktörlerin devreye girmesi söz konusudur.

Herhangi bir topluluğa aktarılan bir mesajın etki alanının, onu sunan sosyal aktörlerin gücüne ve mitleştirmeyi destekleyen sürecin etkinliğine bağlı olduğunu savunan Bouchard, bu etki alanının birtakım koşullarla uzun vadeli kılınabileceğini ifade etmiştir. Ona göre, mitleştirilen konunun ve etki alanının tutarlı bir tanımının yapılması ilk koşul-

dur. Demografik ve bölgesel terimlerle kurulan kimliğin sürekliliğini sağlayan ikinci husus ise arketipsel ve bilişsel bir temelin varlığıdır. Bazı arketiplerin, zihinleri harekete geçirme noktasında daha güçlü olduğunu ifade eden Bouchard, bir mitin güçlü bir arketiple yakından bağlantılı olduğunda ve çok çeşitli söylemsel repertuarları içerdiğinde bir etkiye sahip olduğunu söyler, ona göre mesajın çelişkilerden arınmış görünecek şekilde formüle edilmesi ve genellikle nüans veya doğruluk pahasına elde edilen netlik, basitlik ve güç imajını yansıtmaları gereklidir. Ampirik bir temelin varlığına işaret ederek bir mitin daha yakından incelendiğinde elde edilen veriler yanlışlıklarla dolu olsa bile, mitsel anlatının ilgili ve doğru olarak görüleceğini söyleyen Bouchard'ın dikkat çektiği bir diğer husus verilen mesajın çelişkili olmasa da farklı kitleleri etkileyecek farklı anlamlar taşımasının kolektif bir fikir birliğinin oluşturulması noktasında önemli olduğudur. Örnek olarak Kolakowski'den atıfla Marksizm'in mesaj çeşitliliği sayesinde başarı elde ettiğini belirten Bouchard, "Amerikan Rüyası"nı da bu bağlamda görür. Kitlelere sunulan mesajların çeşitliliği sayesinde bu düşünce evrensel bir toplumsal mite dönüşmüştür. Mitin çokanlamlılığından türeyen çokdeğerlilik, kolektif eylemleri ve değişimleri güçlü bir şekilde dönüştürebilen aktörlerle sağlanabileceğini ifade eden Bouchard, bu noktada toplumsal aktörlerin yetkinliklerinin de toplumca sınanarak ölçüldüğünü ve kimi durumlarda mitlerin birden fazla toplumsal aktör tarafından benimsenerek kolektif imgelemde bir yer tuttuğunu savunmaktadır.

Mitlerin birleştirmek ve harekete geçirmek için belirli bir nüfusun tanımlanarak biz-öteki sınırının çizildiğini ve böylece mesajın aktarmak istediği farkındalığın belirlenen kitleye ulaşabilmesi için daha uygun koşulların yaratıldığını söyleyen Bouchard, gerektiğinde bir düşman yaratılması ya da var olan düşmanın işlevini yitirmesi açısından da toplumsal mitin yaratacağı etkiyi ifade etmektedir.

Bouchard, mitlerle sembollerin birbirleriyle olan bağına işaret etmekle birlikte kavramların birbirlerinin yerine geçemeyeceğini ifade eder. Ona göre, mitle yüceltilen değerleri temsil eden bir figür veya sembol ortaya çıkar. Örneğin Nobel Ödülü bir mit, bu ödülü hak edenler de bu miti somutlaştıran sembollerdir. Bazı durumlarda bir sembol, çok sayıda otorite kazanıp mitsel bir figüre dönüşerek adına kutlamalar ve ritüeller gerçekleştirilebilir. Kutsallaşan ve mitleşen semboller bu noktada artık yalnızca söylemin ya da iktidarın temsili değil, aynı zamanda psişede kimlik, birlik, seferberliği etkin hale getiren; kolektif imgelemi belirleyen bir güce sahiptir. Bouchard; toplumsal mitlerin her şeyden önce, kamusal tartışmalarda, kurumların işleyişinde, sanat ve edebiyatta, çeşitli anma biçimlerinde ve özellikle ritüellerle tekrarlanan varlığıyla etkisinin kanıtlanabileceğini savunur. Toplumsal mitler, bireysel ve kolektif davranışlarda ortaya çıkan ve uyardığı aidiyet duygusu ve yarattığı enerji ile ölçülebilir. Kimlikte, değer sistemlerinde, anlatılarda ve dünya görüşlerinde yer bulan mitler, bir kriz anında kitlesel bir hatırlama/anma sürecinin nesnesine dönüşüyorsa ve değişik biçimlerde yeniden bir anlatı olarak ortaya çıkıyorsa o kadar güçlüdür.

Bouchard, toplumsal mitleri, piramitsel bir düzlemde iki başlığa ayırır. "Ana mitler" ve "türev mitler". Ana mitler, bir toplumun kültürünü yapılandıran ve diğer mitlerin oluşumu yöneten, iz bırakan "çapa"lar ve "damga"lar tarafından desteklenen ve bu nedenle toplumun en güçlü duygularını ifade eden mitlerdir. Ana mitlerin uzun vadeli bir oluşum süreci olmasından dolayı, değişmeye dayanıklı bir yapısı vardır. Bu mitler, değişen bağlamlar, yaşanan zorluklar ya da sorunlar sonunda anlam üretmeye devam edebilmek için türev mitleri ortaya çıkarır. Türev mitler, bir toplumun değişen şartlara uyum sağlamasına ve değişmesine izin verirken aynı zamanda ana mitlerin toplumun dengesini ve süreklili-

ğini sağlaması için gerekli gücü de verir. Ana mitler ile türev mitler arasında ayrım yaparak kolektif davranışlardaki değişikliğin kaynağını belirleyen Bouchard, türev mitlerde görülen değişikliklerin çatışma ve istikrarsızlık yaratabileceğini ancak ana mitlerde güçlü bir fikir birliğinin söz konusu olduğu ifade eder. “Amerikan Rüyası” mitiyle bu yargısını örneklendiren Bouchard’a göre özgürlük, sorumluluk, mülkiyet hakkı, eşitlik, etik gibi türev mitleri, “Amerikan Rüyası” ana mitini besleyen türevlerdir. Türev mitlerde toplumsal uzlaşa değişebilirken ana mit, kolektif bir birleşimin temel dayanağıdır.

5. Toplumsal Mitlerin Üretim Süreçleri: Çeşitlilikler İçinde Bir Örnek

Toplumsal yapının dinamikliği kadar sürekliliği de kültürel süreçlerle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle her kültürel hareketliliğin bir kökü ve bu kökten uzanan budakları vardır. Mitik dönemlere işaret eden pek çok yargı ve davranış bugün farklı biçimler yaşamakta; isyan, başkaldırı, günah-sevap, ensest yasağı vb. eylem ve değerler bugün de korunmaktadır. Bouchard’ın teorisine göre bu kökler ve budaklar arasındaki ilişkinin sürekliliğini toplumsal mitler sağlamaktadır. Toplumsal mitlerin kolektif imgelemde doğuşuna odaklanarak toplumsal, kültürel ve siyasal hareketliliğin temelini bu bağlamda değerlendiren Bouchard’ın teorisi, bugünün üretilen mitlerini köken ve işlev bakımından tanımlama noktasında başvurulabilir.

Bouchard’ın işaret ettiği üretim süreci ve yapılar aracılığıyla mitik bir görünüm yüklenen yapıy zekâ, sağlıklı yaşam, iklim değişikliği gibi olguları veya Zuckerberg, Musk, Assange gibi modern zaman kahramanlarını çözümlemek mümkündür. Bu bağlamda geçtiğimiz yıllarda yerel değerleri şekillendirerek günlük yaşam pratiklerinden resmi politikalara varan etkisiyle bir eskatoloji mitine dönüşen koronavirüsün bir toplumsal mit olarak doğuşunda hangi aşamaların geçirildiği şöyle gösterilebilir: Koronavirüsün bir toplumsal mit olarak yaratımında “çapa”; dinî sistemlerde yer bulan “dünyanın sonu”, “kıyamet” vb. inançlardır⁷. Dünyanın sonuna işaret eden toplu ve ani ölümler bilinçte kurulan bu ilişkiyi güçlendirmektedir. Bu “çapa”dan “korku” ve “gelecek kaygısı” gibi duygu durumları -Bouchard’ın deyişiyle- “damgaları” ortaya çıkmış ve bu korku ve kaygı hâli, toplumsal aktörlerin stratejik amaçlar belirlemesine yol açmıştır. Korkunun karşısında beliren diriliş arayışını bilimsel çalışmalar somutlaştırmış ve her gün takip edilen aşı çalışmaları sonunda “ethos” a yani aşıya ulaşılmıştır. Aşı üzerine çalışanların da kutsandığı bu süreç; maske takma, toplu alanlarda sınırlama, uzaktan eğitim gibi süreçle ilişkilendirilebilecek pek çok figürün doğuşuna da yol açmıştır. Her gün aynı saatte yapılan ölü sayısı bildirimleri, sokağa çıkma yasakları, eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan gerçekleşmesi vb. siyasal aktörler tarafından alınan kararların geniş kitleleri etkilemesi, mitleşme sürecini doğrudan etkilemiştir. Bu süreçte el yıkama aşamalarından selamlaşma formellerine kadar pek çok davranış yeniden tanımlanmıştır. Bugün koronavirüs bir tehdit olarak görülme de bir mit olarak kolektif imgelemde yerini almış gibidir. Gündemde yer bulan maymun çiçeği hastalığına dair haberlerin tamamında koronavirüse göndermeler yapılması, koronavirüsle ilişkili bilimsel figürlerin kültürel bir kalıp olarak yeniden belirmesi ve hastalığın yayılmasına dair önlemlerin koronavirüs üzerinden anlatılması, toplumsal mit sürecinin tamamlandığını göstermektedir. Mitik bilgiye sahip olmanın yarattığı güven, burada da söz konusudur. Kolektif imgeleme yerleşen bu toplumsal mitin başlangıcını bilmek, yeni hastalığa karşı daha serinkanlı bir yaklaşımı doğurmuştur.

Sonuç

Toplumsal mitleri analiz etmek için teorik literatür ve ampirik araştırmasını sentezleyerek özgün bir model öneren Bouchard, niteliği evrensel olan mitlerin toplumsal süreçlerdeki rolüne odaklanır. Toplumlari birleştiren değer ve inanç sistemlerinin nasıl kut-

sallaştırıldığı sorusundan hareketle kültür ile toplum arasında mitlerin doğuşuna ve kazandığı işleve eğilerek toplumların kolektif imgelemine göre birleşip ayrıldıklarını savunur. Kolektif imgelemin temel unsurlarının mitlerde olduğunu düşünen Bouchard, mitlerin nasıl doğduğunu ve sürekliliğinin nasıl sağlandığını ifade ederken ortaya çıkan toplumsal mitlerin toplumsal ilişkilerdeki rolünü de çözümleyerek mitlerin gücünün ve etkisinin arkaik sayılamayacağını kanıtlamıştır. Bouchard, hayali olanı rasyonel olmayanla sınırlamayıp kültür üretimindeki somut aşamaların köklerini soyut değer dünyasında bulur.

Toplumların ve kültürlerinin açınlanmasında rol üstlenen mitlerin yalnızca arkaik toplumların kutsalı görmeyen yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle çağdaş toplumlarda mitsel yapıların toplumun farklı katmanlarında etkin bir gücü olduğu düşüncesinden hareket eden Bouchard, arketipsel yapıların yaratacağı yeni formlarla kültürel bağlamın ve toplumun anlaşılabilirliğini savunur. Söylemsel stratejilerle sosyal aktörler tarafından yeniden üretilen yapılara “toplumsal mit” adını vererek bu mitlerin kültürlerin yapılandırılmasında, bilincin şekillendirilmesinde ve bir toplumun kolektif rotasının benimsenmesinde etkili bir toplumsal olgu olduğunu ifade eder.

Kültürel kalıpların ortak kaynaklardan doğan ve paylaştıkça artan deneyimlerle oluştuğunu ifade eden Bouchard, kurum, sınıf ve sosyal aktörler arasındaki etkileşime de işaret ederek mit kavramını kültürel ve toplumsal çalışmaların merkezine alır. Mitlerin arketipsel tarafının dışında toplumsal yönünün altını çizerek kurgulanmış ve stratejik bir amaca sahip toplumsal mitlerin kolektif temsillerin arka planını oluşturduğu görüşündedir. Evrimsel ve yapısal mit tanımlarını reddetmeden yeni bir model sunan Bouchard’ın bu bağlamdaki temel iddiası, modernite öncesi toplumlarda daha fazla gerçekliğin, modern toplumlarda ise daha fazla mitin olduğudur. Mitlerin doğrulukları ya da içsel tutarlılıklarından çok yaratılan sembollerle edinilen kimliklerin ya da hemfikir olan toplumsal değerlerin çözümlenmesindeki rolü ile ilgilenmenin daha doğru olacağını düşünen Bouchard, mitleri toplumsal bir veri, doğal olarak kolektif imgelemin bir parçası olarak ele alır ve böylece antropoloji ve folklor başta olmak üzere pek çok kültür odaklı bilim sahası arasında çok disiplinli bir okuma olanağı sunar. Onun bu yaklaşımı, mitlerin devamlılığı, toplumsal yapıdaki senkretikliği ve sürekliliğinin incelenmesinde yeni açılım ve değerlendirmelere yol açacaktır.

NOTLAR

1. Mitoloji ile folklor arasındaki bağa ilişkin olarak bkz. Krappe, 2010.
2. Mitlerin kaynağı ve işlevlerine ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımları Lauri Hanks (2003) ve Percy S. Cohen (2010) tasnif etmişlerdir. Cohen, “Miti Tanımlama Problemi” başlıklı yazısında mitin kavram alanından bahsederken modern mit teorilerini sınıflandırmış; mitlere yönelik yaklaşımları, tarihi, psikolojik, sosyolojik, yapısal ve bakış açısı odağında on iki başlık altında toplamıştır. Bouchard’ın teorisini Hanks’ın tasnifinde yer alan “sosyal kurumların yasallaştırılması”, “sosyal ilişkiler kurucusu olarak mit”, “sosyal yapının kültürün aynası olarak mit” başlıklarının kesişimine yerleştirmek mümkündür. Cohen ise “Mit Kuramları” başlıklı yazısında mit kuramlarını yedi başlık altında incelemiştir. Cohen’in tasnifindeki “toplumsal birlik ve bütünlük oluşturan ve korunmasını sağlama işlevi”, “toplumsal kurum ve pratikleri meşrulaştırıcı işlevi” ve “ritüellerle bağlantılı olarak toplumsal yapı hakkında sembolik ifadeler biçimi” başlıkları Bouchard’ın mitlere yaklaşımıyla paralellik taşımaktadır.
3. Weber ve Durkheim’in toplumsal yapılar, yaşam ve mitler arasındaki bağa ilişkin düşüncelerinin analizi için bkz. Ganowicz, 1990. Bouchard’ın teorisi ile Ernst Cassirer’in mitik bilinci çözümleyişi arasında da sistematiklik bağlamında paralellik görmek mümkündür. Mitik bilincin oluşumunu bir süreç çerçevesinde okuyan Ernst Cassirer, mitleri dünya deneyimleriyle ilişkilendirmektedir. Sembolik Formlar Felsefesi’nin ikinci cildini (2005) mitik düşünmeye ayıran Cassirer, mitlerin doğuşu konusundaki 19. ve 20. yüzyıl yaklaşımlarını eleştirerek mitik düşüncenin sistematik bir ilerleyişi olduğunu savunur. Miti, sembol üretici bir edim üzerinden değerlendiren Cassirer için mitik bilinç, mitsel anlam alanını üreten ve hisler, duygular,

düşünceler ve eylemlerle işleyen bir bilinç türüdür. Mitik bilincin çözülmesinde birtakım anahtar kavramlar belirleyen Cassirer; deneyim, ifade, temsil, saf anlam verme vd. gibi fonksiyonlardan söz eder. Cassirer'in mitik bilinç kavramının tahlili için bkz. Cohen, 2010 ve Avcı, 2022.

4. Durkheim'in dinsel mit-ritüel kuramına ilişkin bkz. Segal, 2012.
5. Eski mitleri bir propaganda aracı olarak yeniden yazmak bilinen bir pratiktir. Bu duruma örnek olarak bkz. Zengin, 2023.
6. Bouchard'ın altını çizdiği duruma örnek olarak güncel gelişmelerin mitik tanımlamaları verilebilir. Güncel olayların mitsel nitelik kazanmasına örnek çözümler için bkz. Aslan, 2019 ve Altunsabak, 2022.
7. Altunbasak (2022), koronavirüsü bir eskatoloji miti olarak değerlendirmiş; "Mitin toplumu düzenleme, yasağı koyma ve metafizik olana gönderme yapma gibi işlevleri ile virüsün bir ceza olarak nüksettiğine dair menfi düşünceler" (2022: 70) aracılığıyla virüse mitik bir rol biçildiğini ifade etmiştir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altunsabak, Ergin. "Virüsün Eskatoloji Mitine Dönüşümü: Koronavirüs". *Millî Folklor* 135 (2022 Güz): 62-72.
- Aslan, Erkan. *Günümüz Kent Toplumunda Mitin Dönüşümü ve Sürekliliği: UFO Mitleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2019.
- Avcı, Nil. "Cassirer'de Mitik Bilinç," *Temaşa Felsefe Dergisi* 17 (2022): 104-120. <https://doi.org/10.55256/temasa.1027822>
- Bouchard, Gérard. *Social Myths and Collective Imaginaries*. Toronto: Toronto Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Cassirer, Ernst. *Sembolik Formlar Felsefesi II: Mitik Düşünme*. (Çev. Milay Köktürk). Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Cohen, Percy. "Mit Kuramları". (Çev. Evrim Ölçer Özünel). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları, 2010.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Simavi Yayınları, 1993.
- Ganowicz, Jacek. 'Ideology', 'Meaning', and 'Myth': Marx, Weber, and Durkheim on the Three Dimensions of Sacred Symbolism and Their Uses in Society. Doktora tezi. Syracuse Üniversitesi. 1990.
- Hanko, Lauri. "Miti Tanımlama Problemi". (Çev. Nezir Timur). *Millî Folklor* 59 (2003): 96-103.
- Krappe, Alexander H. "Folklor ve Mitoloji". (Çev. Umay Günay). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları, 2010.
- Segal, Robert A. "Dinsel Mit-Ritüel Kuram". (Çev. Naim Atabağsoy). *Millî Folklor* 94 (2012): 173-187.
- Zengin, Erkan. "Nazi İdeolojik Söyleminde Folklorla Yapılan Göndermeler: Siegfried Miti". *Millî Folklor* 138 (2023): 67-74.